

<https://helda.helsinki.fi>

Eviga vänner, förgängliga län : Prioriteringar i borgherrarnas verksamhetskultur på Raseborg ca 1390-1434

Pettersson, Martin

2022

Pettersson , M 2022 , ' Eviga vänner, förgängliga län : Prioriteringar i borgherrarnas verksamhetskultur på Raseborg ca 1390-1434 ' , Historisk tidskrift för Finland , vol. 107 , nr. 1 , s. 4-35 . < <https://journal.fi/htf/article/view/116747> >

<http://hdl.handle.net/10138/352314>

cc_by_nc_nd
publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Eviga vänner, förgängliga län

Prioriteringar i borgherrarnas verksamhetskultur på Raseborg ca 1390–1434

Raseborgs slott uppfördes troligen kring år 1378 och kom under perioden 1390–1434 att innehas av åtminstone fyra och möjligen fler frälsepersoner. De fyra namngivna individerna kan alla anses ha hört till det högsta skiktet inom eliten och de har lämnat spår efter sig i form av brevkorrespondens mellan sig och rådet i Reval. I denna uppsats intresserar jag mig för drivkrafterna bakom deras verksamhet och för hur dessa tog sig uttryck i korrespondensen. I studien utforskar jag borgherrarnas verksamhetskultur på Raseborg med särskilt fokus på identifiering av deras prioriteringar i kontakterna till Reval. Under den studerade perioden var Raseborg en del av den personalunion mellan det danska, svenska och norska riket som senare blivit känd som Kalmarunionen. Reval, det vill säga dagens Tallinn, var vid tiden ett viktigt handelscentrum för aktörerna på Raseborg. Jag behandlar i denna uppsats Revals så kallade nedre administrationsområde, vilket styrdes av ett råd och borgmästare och som med vissa förbehåll kunde kallas för en hansestad. Staden bestod därtill av ett övre administrationsområde, som kontrollerades av den livländska grenen av Tyska orden.

Syftet med uppsatsen är att genom en närmast mikrohistorisk granskning av ett antal fall utreda hur borgherrarnas politiska och ekonomiska aspirationer samspelade med de ramvillkor som fanns för deras innehav av Raseborg. Frågan som ställs är: Kan vi urskilja ett mönster i hur Raseborgs borgherrar handlade i förhållande till Reval och pekar detta på vissa prioriteringar i deras verksamhet på borgen?

Granskningen sker genom en analys av en serie konfliktsituationer som uppstod i borgherrarnas kontakt till rådet i Reval. Dessa gällde bland annat bärgat gods och strandade skepp. Situationerna innebar en spänning mellan olika incitament för borgherrarna. De kunde antingen kortsiktigt och markant förbättra sina ekonomiska handlingsmöjligheter som innehavare av Raseborg, eller så kunde de förbättra sina relationer till Reval. På lång sikt kunde det senare alternativet antas underlätta deras verksamhet på borgen. Jag visar att borgherrarna löste denna spänning genom att prioritera en tredje aspekt, nämligen sina personliga nätverk.

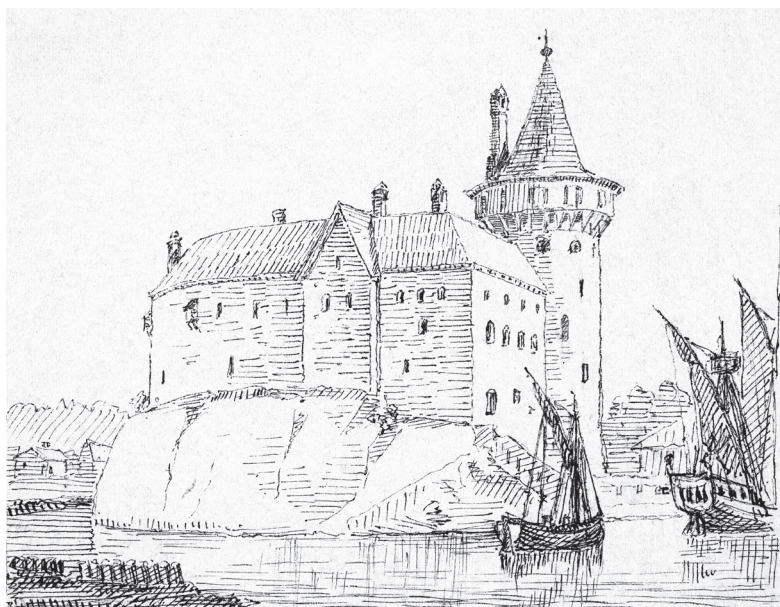
Borgherrarna valde konsekvent kortsiktiga ekonomiska fördelar och prioriterade långsiktiga handlingsmöjligheter inom sitt eget nätverk framom långsiktigt förbättrade relationer till rådet i Reval. Denna slutsats dras genom att konkretisera och analysera Raseborgs borgherrars verksamhet och förhållande till rådet i Reval under tiden 1390–1434 utgående från de bevarade brev som sänts mellan Raseborg och Reval.¹

I uppsatsen används termen verksamhetskultur som analytiskt begrepp. Detta förstås här som de skrivna och oskrivna reglerna samt de allmänna förutsättningarna för och målen med hur uppdraget som borgherre på Raseborg skulle skötas. Vilka var borgherrens rättigheter, skyldigheter, möjligheter och mål? Termen borgherre används som en paraplyterm för de fogdar och hövitsmän som under perioden i fråga innehade Raseborg.

Teoretiska ramar, metodologiska utgångspunkter

Den tidigare forskningen om Raseborg har lyft fram en mängd intressanta perspektiv, men specifikt förhållandet mellan Raseborgs borgherrar och rådet i Reval har oftast behandlats endast i bisatser. Förvisso inledde Torsten Hartman studiet av Raseborg med sin kronologiska

1. Denna uppsats är en utveckling av de argument som framförs i författarens avhandling pro gradu, Martin Pettersson, *Mellan två centrum. Raseborgs borgherrar samt deras resurser, aktiviteter och kontakter till Reval 1378–1434*, Helsingfors universitet 2019. De studerade breven finns digitaliserade på Diplomatarium Fennicum. I uppsatsen hänvisar jag till dem med deras DF-nummer och detta kan användas för att hitta breven i fråga på DF:s hemsida. Diplomatarium Fennicum är baserad på *Finlands medeltidsurkunder. Samlade och i tryck utgifna af Finlands statsarkiv 1–8*, utgivna av Reinhold Hausen (Helsingfors 1910–1935).

Mot slutet av 1800-talet inleddes de första restaureringarna av Raseborg. Borgens tidigaste historia var dold i historiens dunkel och berättelser om pirater och vikingar samt vandringslegender om en av "tre bröder" som borgens första innehavare visade sig seglivade. Därtill gav de överväxta ruinerna inte tillräckligt med information om hur borgen en gång sett ut. Således var ett mått av fantasi ofta nödvändigt då dess forna glans skulle sättas i bild. Källa: Tuschteckning av Magnus Schjerfbeck 1880–1910, Museiverket.

beskrivning av borgens historia redan år 1896 och behandlade då dessa relationer. Hartmans bok innehåller dock långt och ibland fantasifullt dragna slutsatser och spekulationer baserade på ett relativt tunt källmaterial, vilket gör monografin något otillförlitlig.² Henry Rasks historik över Snappertuna, som också innehåller en artikel av Knut Drake, har bidragit till att rätta till de mer spektakulära av Hartmans

2. Torsten Hartman, *Raseborgs slotts historia*, SSLS 33 (Helsingfors 1896), se till exempel s. 5–7, 16. Hartmans ton är överlag deskriptiv, där brevväxlingen mellan Raseborg och Reval fungerar som milstolpar i en kronologisk berättelse. Han daterar också flertalet av borgherrarnas perioder på Raseborg fel, och har därtill antagit att en Otto Pogwisch som nämns på Kastelholm är samma man som var aktiv på Raseborg. Detta har senare bevisats vara ett misstag, eftersom det fanns två personer med samma namn. Se DF 6638 där riddaren Otto Pogwisch ber om lejd för brevvisaren Otto Pogwisch, vilket visar på att de inte var samma man, "dat gy mynen vedderen, dussen breffwiser, Otten Pogwisch unde sin gūd willen leyden in juwer stad Revel to einer tiit". Brevet är under-tecknat "Otto Pogwisch ridder".

slutsatser. Historiken är överlag ett värdefullt tillägg till studiet av borgens historia.³

Rasks och Drakes framställningar hör till de få som på något sätt tar upp förhållandet mellan borgherrarna på Raseborg och rådet i Reval. Sannolikt som en följd av historikens översiktliga natur är omnämningarna dock få och utspridda. På vissa ställen uttrycker ändå Rask sin uppfattning om hurdan relationen mellan borgherrarna på Raseborg och rådet i Reval var. Till exempel menar han att Reval var ekonomiskt sett ”den helt dominerande parten, för Raseborg gällde det att ta ut vad som kunde tagas ut”.⁴ Rask konstaterar även, med hänvisning till en av Drake framkastad tanke, att Raseborg uppfördes som en följd av Revals framstående ekonomiska ställning.⁵

Både Rask och Drake behandlar förhållandet mellan borgherrarna och rådet främst ur ett ekonomiskt perspektiv och med utgångspunkt i orsaken till att borgen uppfördes. Rask nyanserar sin analys genom att påpeka att Raseborgs uppförande troligen också har att göra med den svenska kronans behov av ytterligare ett försvarsverk längs den långa nyländska kusten. Därtill pekar han på att borgherren hade ett tydligt administrativt och politiskt förhållande till Reval, vilket visas av att det i källmaterialet finns ett flertal situationer där en borgherre ”måste ingripa för att bistå någon ortsbo som råkat i olika typer av svårigheter i ’storstaden’”.⁶

Dessa ingripanden sker i form av så kallade *tovorsichte*-brev. Tapio Salminen har bidragit till studiet av kontakterna genom sin genomgång och analys av *tovorsichte* som skickats från borgen till Reval. Syftet med breven var att utgöra evidens i framför allt arvsfrågor där individer på den nyländska sidan ansåg sig ha rätt till arv efter en eller annan bortgången släkting i Reval. *Tovorsichte* var dock ingen rekommendation eller något medvetet ingrepp för att försvara den person som borgherren skrev brevet för. Utfärdaren garanterade endast att det som stod i brevet hade berättats för honom under ed. Salminen har även klarlagt vissa tidigare oklarheter i länsinnehavets kronologiska ord-

3. Henry Rask, *Snappertuna. En kustbygds hävder. Del I Forntid – 1809* (Ekenäs 1991).

4. *Ibid.*, s. 85.

5. Rask, *Snappertuna* I, s. 49, se speciellt not 11; Knut Drake, ’Raseborg – gråstensmurarna berättar sin historia’, Henry Rask, *Snappertuna. En kustbygds hävder. Del I Forntid – 1809* (Ekenäs 1991), Drakes ursprungliga tanke om Raseborg som motpol till Reval på s. 91.

6. Rask, *Snappertuna* I, s. 85.

ning, bland annat genom att bevisa att en viss Henning Königsmarck verkligen hade varit borgens hövitsman.⁷ Även Gunvor Kerkkonen har intresserat sig för kontakterna mellan Raseborg och Reval, främst med fokus på allmogens så kallade bondeseglatsler från Nyland till Reval. Hennes studier är också tidsmässigt fokuserade till 1500-talet.⁸

Susan Reynolds utredning av medeltida gemenskap och hennes problematisering av begreppet feodalism har teoretiska implikationer för denna uppsats. I sin studie om västra Europa 900–1300 pekar Reynolds övertygande på att den medeltida gemenskapen inte endast utgjordes av små, stabila och exkluderande grupper. Vanligare var att de gemenskaper som det medeltida samhället gav upphov till var olika, fluktuerande och överlappande.⁹ Reynolds har också studerat det hierarkiska förhållandet mellan borgherre och länens ägare. Det är enligt henne svårt, om inte omöjligt, att hitta regelbundenheter i förhållandena mellan länens ägare och innehavare. I stället för att stirra sig blind på de benämningar som används i källorna kan det vara mera gynnsamt att i de olika fallen söka efter ”en hel räckta av separata rättigheter eller skyldigheter – så många av vardera som man kan komma på”¹⁰. Det är alltså givande att granska lokal verksamhetskultur ur ett mikroperspektiv, då detta ger inblickar i den specifika verksamhetsmiljön och de gemenskaper som borgherren var en del av.

Därtill är det värt att notera att Reynolds tes omvärderar förhållandet mellan regenten och frälset på ett mer allmänt plan. Reynolds

-
7. Tapio Salminen, 'Uusmaalainen Tallinnanperinnöt 1350–1560', Erki Russow (toim.), *Keskiajan silta Padisen ja Vantaan välillä* (Vanda 2015), s. 198–202; Tapio Salminen, 'The castellans of Raseborg 1373–1558', J. Harjula, T. Heinonen, M. Holappa & T. Knuutinen (eds.), *New Approaches to the Raseborg Castle*, Archaeologi Medii Aevi Finlandiae. Suomen keskiajan arkeologian seura, Turku (opubl.).
 8. Gunvor Kerkkonen, 'Finland. Natürliches nördliches Hinterland Revels durch Jahrhunderte', *Wirtschaftliche und soziale Strukturen im säkularen Wandel. Festschrift für Wilhelm Abel zum 70. Geburtstag*, Schriftenreihe für ländliche Sozialfragen 70 (Hannover 1974); Gunvor Kerkkonen, *Borgare och bondeseglare, Handelssjöfart på Reval genom SV-Finlands skärgård under tidigt 1500-tal, kring tvenne skuldböckers notismaterial detaljutredningar och reflexioner*, Historiallisia tutkimuksia 106 (Helsingfors 1977).
 9. Susan Reynolds, *Kingdoms and Communities in Western Europe 900–1300*, (Oxford 1997 [1984]), s. 3, 335.
 10. Susan Reynolds, *Fiefs and Vassals, The Medieval Evidence Reinterpreted*, (New York 2001 [1994]), s. 481, författarens översättning, hela citatet: "In studying property relations concentration on words, such as alod, benefice, or fief, needs to be replaced or supplemented by a search for a whole range of separate rights or obligations – as many of each as one can think of."

menar att de förläningsförhållanden som kan spåras i källmaterialet pekar på att kungamakten borde ses som överlag stark i stället för motsatsen liksom tidigare antagits.¹¹ Förvisso är det geografiska området ett annat (västra Europa) och tidsperioden (900–1300) betydligt längre än den som studeras här, men den teoretiska ramen som Reynolds bygger upp är ändå värd att beakta.

Utgående från teorin om lösa och överlappande gemenskaper kan vi skapa oss en bild av de olika nätverk som även Raseborgs innehavare var en del av. Nätverk och gemenskap är förstås två skilda begrepp, men det är befogat att konstatera att en gemenskap är ett resultat av flera nätverksmässiga kontakter aktörer emellan. Raseborgs innehavare hade förstås kontakter till de bofasta i regionen. Samtidigt stod de i ständig kontakt med rådet i Reval. Även om luckorna i källmaterialet här skapar en del osäkerhet, kan vi likväl anta att innehavarna hade kontakt med såväl sina allierade som med andra aktörer i riket. Flera överlappande nätverk existerade med andra ord.¹²

Vi bör beakta alla dessa gemenskaper då vi utreder hur innehavarna resonerade i olika konfliktfrågor med rådet i Reval. I den tidigare forskningen om fallet Raseborg märks ett något snävt fokus på borg-

-
11. Reynolds menar i sin allmän-europeiska studie att den kungliga makten under medeltiden inte kan sägas ha varit så svag som man tidigare har ansett. Fram till 1100-talet var innehavare av förlänningar skyldiga att ställa upp med militärt bistånd till sina härskare för att de var dennes undersåtar, inte i utbyte mot förläningen. Från och med 1200-talet förekommer en allt starkare byråkrati med tillhörande lagar utformade av juridiskt utbildade experter. Att dessa lagar specificerade förhållandena mellan länets ägare (ofta en kung) och dess innehavare (frälset) visar enligt Reynolds på hur den byråkratiska, administrativa apparaten har utvecklats och hur statsmakten (kronan) således borde klassas som stark och inte svag. Se speciellt Reynolds, *Fiefs and Vassals*, s. 477–479; se även Dag Retsö, *Länsförvaltningen i Sverige 1434–1520*, Stockholm Studies in Economic History 56 (Stockholm 2009), s. 6–7. För ett kort svenskspråkigt referat av Reynolds teori; Michael H. Gelting, 'The problem of Danish "Feudalism": Military, legal, and social change in the twelfth and thirteenth centuries', Sverre Bagge, Michael H. Gelting & Thomas Lindkvist (eds.), *Feudalism, New Landscapes of Debate*, The Medieval Countryside 5 (Turnhout 2011) har använt sig av Reynolds teori för att studera förändringar i Danmark på 1100- och 1200-talen och visat på en motsatt utveckling. Gelting lyfter bland annat fram hur det danska frälset tagit starka allmän-europeiska intryck och att det är möjligt att den danska kungamakten de facto var svag under perioden då så kallad "feudal tenure" saknades där. Denna tolkning skulle gå tvärt emot den tidigare versionen, där kungamakten setts som stark.
 12. En liknande tes stöds av Einar Hreinsson & Thomas Nilson, 'Introduktion', Einar Hreinsson & Thomas Nilson (red.), *Nätverk som social resurs. Historiska exempel* (Lund 2003), s. 29.

herrens hierarkiska band till regenten å ena sidan, och allmogen i länet å den andra. Alternativt har själva borgen uppfattats ha ett transgenerationellt syfte som borgherrarna underförstått antas försöka uppfylla.¹³ Detta har implicit skapat en bild av att borgherrens motivation och prioriteringar i kontakterna till Reval måste ha varit antingen undersåtarnas bästa, tjänstgöring åt regenten eller uppfyllandet av borgens syfte. Borginnehavet skulle i så fall bli just ett sådant slutet system som Reynolds menar att är missvisande, det vill säga ett där borgherren är bunden till borgen i alla sina relationer och alltid utgår från denna. Verkligheten kan, med Reynolds tes i minne, ha varit betydligt mer nyanserad. Borgherrarnas prioriteringar kunde stamma från fler källor utöver de som var direkt kopplade till Raseborg. I denna uppsats utreder jag en sådan potentiell källa, nämligen det egna nätverket.

Nätverk och olika former av förbindelser mellan representanter för frälset i norra Östersjöregionen har främst studerats för den tidigmoderna tidens del.¹⁴ Ett undantag är Thomas Småberg, vars avhandlingstema om lokala makteliter i Marks och Kinds härader utspelar sig 1390–1520. Småberg pekar på äktenskapets viktiga funktion i skapandet av förbindelser mellan frälseätter.¹⁵ Han visar dock också att andra typer av band var väsentliga. För denna uppsats är det speciellt förekomsten av patron–klientförhållanden som är intressant. I de fall som jag här lyfter fram är det speciellt denna typ av nätverksförbindelse som förekommer.

-
13. Rask, *Snappertuna* I, s. 81: ”Hövitsmannen på Raseborg var i princip ansvarig för tillvaratagandet av kronans intressen i länet”, och 85–86: ”T.o.m. på individplanet ingrep hövitsmannen på Raseborg ideligen [...]. På det här sättet byggdes en mångfald relationer upp mellan Raseborg och inbyggarna runt slottet.” Rask lyfter således främst fram Raseborgs relation till regenten och hövitsmannens relation till allmogen. Hövitsmannens relation till representanter för frälset eller andra personliga nätverk är frånvarande i denna framställning; Drake, ”Gråstensmurarna berättar”, s. 90–91: ”Den centrala uppgiften för Raseborg var att utgöra en kontaktlänk och motpol till Reval.”
 14. Se till exempel Tuula Hockman, *Kolmen polven perilliset. Ingeborg Aakentytär (Tott) ja hänen sukunsa (n. 1460–1507)*, Bibliotheca Historica 104 (Helsinki 2006); Anu Lah-tinen, *Sopeutuivat, neuvottelevat, kapinalliset, Naiset toimijoina Flemingin sukupiirissä 1470–1620* (Turku 2007); Ulla Koskinen, *Hyvien miesten valtakunta. Arvid Henrikin-poika Tawast ja aatelin toimintakulttuuri 1500-luvun lopun Suomessa*, doktorsavhandling i historia, Helsingfors universitet 2011.
 15. Thomas Småberg, *Det stängda frälset. Makt och elit i det medeltida lokalsamhället. Marks och Kinds härader i Västergötland ca 1390–1520*, Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg 42 (Göteborg 2004), även Hockman, *Kolmen polven perilliset* poängterar äktenskapets viktiga roll.

Teoretiskt har nätverk varit en fråga om såväl nätverket i form av en drivkraft bakom historisk förändring som om definitionen av ett nätverk. Nätverket blev ett studieobjekt först inom sociologin för att sedan, speciellt genom Wolfgang Reinholds forskning om eliten i Rom, även hitta sin väg in i studiet av historia.¹⁶ Nätverksanalys kan göras såväl kvantitativt som kvalitativt. Denna uppsats utgår från en kvalitativ analys och är således i huvudsak fokuserad på att utreda nätverkens betydelse för de studerade aktörerna. Speciellt Walter W. Powell har varit inflytelserik i utvecklandet av denna analys, men hans definition av nätverk har kritiserats som alltför starkt baserad på idealtyper som inte kan skönjas i ett empiriskt material.¹⁷ Parallellt kan här nämnas att även Reynolds kritiserat Max Webers teori om idealtyper i den medeltida gemenskapen enligt samma argumentation.¹⁸

I denna uppsats förstås nätverk med vissa förbehåll liksom Einar Hreinsson och Thomas Nilson definierat det, det vill säga som ”en varaktig, frivillig, icke-formaliserad mellanmänsklig förbindelse där hierarkiska relationer inte kan uteslutas”.¹⁹ Definitionen passar för denna studies syfte, med undantag för frivilligheten. Man kan argumentera för att graden av frivillighet kan vara svår att definiera utan att göra normativa grundantaganden, speciellt i hierarkiska förhållanden. Är handlingen att gå i tjänst hos en viss aktör som står högre i hierarkin något en aktör gör av fri vilja eller av socioekonomiskt eller annat tvång?

Jag använder mig här av nätverk i såväl teoretisk som metodologisk bemärkelse. Teoretiskt utgår jag från att nätverk existerade och att de var en väsentlig del av de studerade aktörernas verklighet. Ett grundläggande antagande är att aktörers nätverk hade en inverkan på deras position i samhället och på deras handlingsmöjligheter. Metodologiskt använder jag mig av olika former av arketypiska nätverkskontakter i min analys av konfliktsituationerna. Enklast är det att identifiera dessa kontakter i de fall då direkt korrespondens mellan två aktörer existerar. I den historiska kontext som behandlas här innebär detta nästan uteslutande brevkorrespondens mellan representanter för eliten. Det är

16. Ulf Christian Ewert & Stephan Selzer, 'Social networks', Donald J. Harreld (ed.), *A Companion to the Hanseatic League*, Brill's Companions to European History 8 (Leiden 2015), s. 163–165.

17. Hreinsson & Nilson, 'Introduktion', s. 24–28.

18. Reynolds, *Kingdoms and Communities*, s. 334.

19. Hreinsson & Nilson, 'Introduktion', s. 29.

också ett sådant studium av elitkontakter som uppfattats som det klassiska området för historisk kvalitativ nätverksanalys i Powells anda.²⁰

I det material jag studerat syns kontakterna mellan Raseborgs borg-herre och rådet i Reval på detta sätt, medan övriga nätverkskontakter inte är lika tydliga. Nätverkens aktörer skymtas genom omnämnan- den av tredje parter i korrespondensen. I det studerade brevmateria- let är nätverken främst synliga genom givandet av gåvor och utföran- det av tjänst.

Det vanligaste och tydligare fallet är tjänsten, oftast i formen patron- klientrelationer, där borgherren nämner en eller annan person som skö- ter ett ärende i Reval å hans vägnar. I dessa fall kan denne person ses som en klient till innehavaren, eftersom han utför en tjänst åt denne. I denna typ av brev försvarar borgherren en av sina klienter i konflik- ter med antingen rådet eller någon annan i Reval. Här har borgherren ett personligt intresse i frågan, eftersom klienten egentligen agerar å hans vägnar. Nätverksrelationen mellan borgherren och klienten kan även identifieras genom särskilda fraser i brevkorrespondensen. Exem- pelvis termer som knekt och budbärare pekar på en patron–klient- relation mellan borgherren och den som omnämns.²¹ Att agera bud- bärare var en förtroendeuppgift som en pålitlig klient kunde anses vara lämpad för. Förutom att denne person var betrodd med det fysiska brevet som redan i sig kunde vara konfidentiellt, var det vanligt att budbäraren levererade muntliga meddelanden som inte skrevs ned. Denna kutym förstärkte behovet av pålitliga budbärare som patronen kunde binda till sig.²²

De andra, och källkritiskt mer problematiska fallen utgörs av ett fåtal brev där borgherren försvarar en tredje parts rätt till någon egen- dom, som han påstår sig ha gett denne. Dessa brev skiljer sig något från

20. Hreinsson & Nilson, 'Introduktion', s. 18–24.

21. Se till exempel DF 1830: "dessem jegenwardigen boden" och DF 1955: "mynem knechte Cord Doringe."

22. För mer om förhållandet mellan det muntliga och det skriftliga under medeltiden, se till exempel Miia Ijäs, 'Kirjeitä politiikassa, politiikka kirjeissä', Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus* (Saarijärvi 2011), s. 76–77. För diskussion kring studiet av retorik i brev: Koskinen, *Hyvien miesten valtakunta*, s. 106–107; Peter Ståhl, 'Ars dictandi och medeltidsbrev- ens formelspråk', *Ny väg till medeltidsbrevens. Från ett medeltidssymposium i Svenska Riksarkivet 26–28 november 1999*, Skrifter utgivna av Riksarkivet 18 (Stockholm 1999), s. 147–149.

klientgruppen, eftersom det här inte finns någon tydlig hänvisning till borgherrens och den tredje partens inbördes förhållande, annat än att den tredje parten äger något som getts åt denne av borgherren. Vi kan inte med säkerhet bestämma vad naturen av denna överlåtelse av materiell fördel har varit, men i denna studie görs antagandet att det är fråga om en gåva. Orsaken till detta utreds detaljerat här senare, men i korthet baseras antagandet på det faktum att borgherren tar sig tid att försvara den tredje partens rätt i en konfliktsituation. Detta vore mer osannolikt ifall den materiella fördelen hade överlämnats som en återbetalning av skuld.

Det analyserade materialet består av en brevsamling på totalt 84 brev (se bilaga 1), i huvudsak daterade till cirka 1390–1434. Breven är till största delen korrespondens mellan borgherren på Raseborg och rådet i Reval.²³ De är tillgängliga i ett flertal källpublikationer, varav jag mest frekvent använt mig av *Diplomatarium Fennicum*, det vill säga den digitaliserade versionen av Finlands medeltidsurkunder. De flesta fysiska originalen finns i Tallinns stadsarkiv. Den överväldigande majoriteten av breven är skrivna på lågtyska (*Mittelniederdeutsch*). Endast fyra av breven är skrivna på fornsvenska.

Det bör betonas att denna studie, som en följd av det sparsamma källmaterialet, är begränsad till en fallstudiemässig analys. Borgherrarnas fullständiga nätverk är tyvärr inte möjliga att spåra, och ej heller är det målet här. Det är inte heller fruktbart att generalisera eller teoretisera om borgherrarnas nätverk, prioriteringar och handlingsmönster utgående från den analys som här görs. Snarare strävar jag efter att erbjuda nya angreppssätt i granskningen av det studerade materialet. Just på grund av att materialet är såpass sparsamt finns det behov av varierande metoder i studiet av det.

23. Det kan även noteras att man i en del tidigare forskning, min egen inkluderad, har använt termerna ”Raseborg” och ”Reval” något slentrianmässigt. De har setts som allomspännande, närmast levande entiteter, vilket syns till exempel i citatet av Drake, ’Grästensmurarna berättar’, s. 91 som även behandlas i not 15: ”den centrala uppgiften för Raseborg var att utgöra en kontaktlänk och motpol till Reval.” Eftersom Raseborg inte är en medveten aktör, måste Drake här mena att regenten, borgherren eller någon annan ansåg att detta var Raseborgs uppgift, inte att det bokstavligen var Raseborgs uppgift. Samma problematik kan föras fram gällande Reval. Det är viktigt att betona att Raseborg inte stod i kontakt med Reval, utan borgherren på Raseborg stod i kontakt med rådet och borgmästarna i Reval; se även min egen tidigare forskning, Pettersson, *Mellan två centrum*, till exempel i abstraktet.

Den tidigare forskningen har i hög grad utrett ramvillkoren för borgherrarnas verksamhet på borgen i form av den asymmetriska maktrelationen mellan Raseborg och Reval och borgens förläningsvillkor. Borgherrarna ägde inte länet de var aktiva i. Birgitta Fritz visade redan på 1970-talet i sin övergripande studie av länsförvaltningen att kronoförvaltning blev vanlig under drottning Margaretas och kung Eriks respektive regentperiod, något som också gällde Raseborg.²⁴ Dag Retsö har i sin tur konstaterat att perioden som följer den som här studeras, till skillnad från drottning Margaretas och kung Eriks regering, dominerades av förläningar.²⁵

Kronoförvaltningen av Raseborg innebar att borgherren på vissa villkor skötte borgen för sin överordnade, det vill säga regenten. En medeltida borg var förstås i allra högsta grad ett maktcentrum och på grund av tidens logistiska utmaningar var det en reell och ofta förverkligad risk att borgherren blev för självständig eller tog för många friheter. Ett sätt att trygga relationen mellan ägare och innehavare var att avkräva borgherren en ed, kallad *slotsloven*, som stipulerade villkoren för innehavet av borgen. Vi har ingen sådan ed bevarad för Raseborg. Det finns dock andra dokumenterade fall, till exempel Thord Röriks-son Bonde, tidigare förvaltare av Raseborg, som när han tog över skötseln av Viborg år 1403 lovade att hålla borgen ”som en hederns man bör slott, fästning och län av sin rätte herre anamma och undfä”.²⁶ För oss i dag kan formuleringen verka abstrakt, men för samtiden var den tydlig såpass självklar att vidare förklaring inte behövdes.

Vi vet inte hur effektiv en sådan ed var i rent realpolitiska termer. Det muntliga gavs förvisso stor tyngd under den studerade perioden,²⁷ men det finns en risk för riddarromantiska tolkningar ifall antagandet görs att eden hölls till fullo. Likväl vore det onödigt renässanshistoriografiskt att anta att eden inte alls respekterades; varför alls ha en ed om alla inblandade insåg att den inte hade någon funktion? Troligen

24. Birgitta Fritz, *Hus, land och län. Förvaltningen i Sverige 1250–1434 I*, Acta Universitatis Stockholmiensis 17 (Stockholm 1972), se speciellt s. 72; se även Birgitta Fritz, *Hus, land och län. Förvaltningen i Sverige 1250–1434 II*, Acta Universitatis Stockholmiensis 18 (Stockholm 1973).

25. Retsö, *Länsförvaltningen i Sverige*, s. 358.

26. DF 1171: ”som en dande man bør slot oc fæste oc lææn aff sin ræte herre at anamæ oc vntfange”; Fritz, *Hus, land och län I*, s. 134.

27. Se not 23.

ligger sanningen någonstans mitt emellan. Denna uppsats bidrag till forskningen ligger i studiet av verksamhetskulturen inom de ramvillkor som exempelvis slotsloven ställde på borgherren. Dessa begränsade i viss mån hans spelrum, men tidigare forskning har konstaterat att borgherrarna i den finska riksdelen på grund av logistiska skäl hade stor handlingsfrihet och utrymme för egna manövrar.²⁸ Det är just dessa handlingsmönster jag är intresserad av.

Spänning i relationerna till Reval, fallet Bonde

Ett av de centrala dragen i de raseborgska borgherrarnas förhållande till rådet i Reval var vad man skulle kunna kalla för en spänning eller ett dilemma mellan ett kort- och långsiktigt förhållningssätt till staden. Detta berodde på att borgherrarna ställdes inför situationer där de tvingades välja mellan att antingen handla kort- eller långsiktigt beroende på sitt framtida förhållande till rådet. Situationerna där denna spänning gjorde sig synlig var framför allt när gods eller strandade skepp skulle bärgas vid den nyländska kusten.

Kortsiktighet och långsiktighet är här snarast intressanta på grund av den inneboende spänningen mellan de två begreppen. Med kortsiktighet syftas på en vision för den nära framtiden som inbegriper en viss säkerhet om vad som komma skall, medan långsiktighet i stället hänvisar till planering och mål inför en tidsmässigt mer avlägsen framtid som är svårare att greppa. Spänningen mellan begreppen ligger således såväl på axeln säkerhet–osäkerhet, som på axeln nära–fjärran.

Spänningen mellan lång- och kortsiktiga incitament uppstår speciellt gällande bärgning. Mikko Huhtamies har visat att bärgning av strandade och förlista skepp hade flera betydelser. Utöver den kanske mer bekanta definitionen, det vill säga att rädda förlorat gods ur havet, kunde bärgning även innebära våldsamma angrepp på skeppsbesättningarna och beslagtagnin av gods.²⁹ Bärgat gods innebar självfallet ett

28. För en översikt av frälsets handlingsmöjligheter, se till exempel Ulla Koskinen & Georg Haggren, 'Aateli vuoteen 1600', Janne Haikari et al. (toim.), *Aatelin historia Suomessa* (Helsinki 2020), speciellt s. 78.

29. Mikko Huhtamies, 'Kapeat meret, rahakkaat rannat. Haaksirikot ja rantarous keski-ajan Itämerellä ja Suomenlahdella (n. 1300–1560)', Tapio Bergholm (toim.), *Suomi saarena. Nautica Fennica 2018* (Helsinki 2019), s. 47.

viktigt ekonomiskt och indirekt politiskt tillskott som på sikt kunde förbättra de egna handlingsmöjligheterna som borgherre. Samtidigt innebar bärgningen dock en reell risk för att borgherrarnas förhållande till rådet i Reval blev lidande. Det bärgade godset hade nämligen ofta en koppling till staden och till de borgare som rådet representerade.

Korrespondens om bärgning av gods som strandat i Raseborgs län har förekommit under hela den studerade tidsperioden. Raseborg låg vid kusten längs en av de viktiga handelsrutterna från öst till väst, så det var naturligt att havets (och piratismens) nycker ofta gjorde sig påmind. Den juridiska frågan om bärgning kretsade ofta kring argument rörande den så kallade strandrätten, som handlade om vem som hade äganderätten till strandat gods från förlista eller strandade fartyg. Var det den som ägde godset då det skickades i väg, den som ägde stranden, eller möjligen den som hittade det strandade godset?

Bland annat Vilho Niitemaa och Huhtamies har berört ämnet i sin forskning. Den äldsta kända uppfattningen om strandrätt i Östersjöregionen var att skepp som av en eller annan orsak förlist ägdes av den vars område de hittades inom. Detta innebar i teorin oftast någon i hierarkins topp, det vill säga en riksregent, men i praktiken ofta någon lokal förvaltare eller makthavare. I Magnus Erikssons landslag, som gällde det svenska riket, stipulerades i mitten av 1300-talet att kronan skulle få en andel av skeppet och dess innehåll, men även att de ursprungliga ägarna till förlista skepp och gods hade rätten att själva försöka bärga det som var deras om de så krävde. Denna rätt var tidsbunden till ett år och en dag. Landslagen stipulerade därtill samma ägandeförhållanden för bärgat gods från havet (*botnfyn*).³⁰

Medeltida lag och juridik bestod av nätverk av överlappande lagar. Till exempel var nästan alltid åtminstone två typer av lagar aktiva i alla kristna områden, nämligen den sekulära lagen och den kanoniska rätten. Därtill kunde flera världsliga makthavare göra anspråk på att just deras lag gällde på ett specifikt område. Lagen löste förvisso konflikter, men oftast genom principen att den som hade större makt att

30. Vilho Niitemaa, *Das Strandrecht in Nordeuropa im Mittelalter*, Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia 94 (Helsinki 1955), s. 14, 33, 248; Huhtamies. 'Kapeat meret', s. 49–50; Thyufuæ B §35–36 i *Magnus Erikssons landslag, enligt cod. Ups. B 23*, Samlingar utgivna av Svenska Fornskriftsällskapet (258:78), Per-Axel Wiktorsson (utg.) (Stockholm 1989), (häfter MEL).

genomdriva sin version av lagen vann.³¹ Gällande bärgat gods synliggjordes detta lapptäcke av lagar. Handelsgods reste ofta mellan olika jurisdiktioner. Då ett skepp förliste i en annan jurisdiktion än dess ursprung uppstod lätt konflikter om hur det förlista godsets ägare skulle bestämmas. I kontakterna mellan Raseborgs borgherrar och rådet i Reval var denna dynamik vanlig eftersom borgherren följde Magnus Erikssons landslag, och de som framförde klagomål i Reval gjorde det under stadens egen lag, baserad på den lybska rätten.

Reval följde den lybska rätten eftersom staden var en del av den svårdefinierade hansan. Den ursprungliga ”hansastaden” var Lübeck som var den första fria riksstaden (*Freie Reichsstadt*). Hertigen av Sachsen och Bayern, Henrik Lejonet, uppförde staden på nytt år 1159, efter att den brunnit ner.³² Kort därefter fick staden sina rättigheter som kom att användas som modell för flertalet städer därefter, bland annat för Reval. Rättigheterna innebar bland annat en egen lag som även var i bruk i Reval. Den lybska rätten nämndes första gången i skrift av greve Adolf III av Holstein år 1188. Det viktigaste området som lagen behandlade var egendom.³³

Thord Bonde är den första borgherren på Raseborg som enligt de bevarade källorna befann sig mellan dessa två juridiska system, vilket gav honom problem då han någon gång på 1390-talet drog upp ett skepp på land i Hangö och där lät det vänta ett år och en dag och först därefter menade att det var hans. Hur skeppet hade hamnat i Bondes kontroll kan vi inte med säkerhet veta, inte heller vems skeppet varit innan Bonde drog upp det på land.

I sin egen version av händelseförloppet betonade Bonde att skeppet han tagit över var ett fiendeskepp. Han skrev också att han hade låtit det ligga på land längre än ett år och en dag och tyckte således att det rätteligen var hans. Eftersom det var hans hade han sedan gett det åt en viss Sven Wren. Bondes brev föranleddes av att han hade fått

-
31. Dirk Heirbaut, 'Rules for solving conflicts of law in the Middle Ages. Part of the solution, part of the problem', Anthony Musson (ed.), *Boundaries of the Law. Geography, Gender and Jurisdiction in Medieval and Early Modern Europe* (Aldershot 2005), s. 126; Kenneth Pennington, 'Medieval law', James M. Powell (ed.), *Medieval Studies. An Introduction* (New York 1992 [1976]), s. 333.
 32. Rolf Hammel-Kiesow, 'The early hansas', Donald J. Harreld (ed.), *A Companion to the Hanseatic League*, Brill's Companions to European History 8 (Leiden 2015), s. 27.
 33. Tiina Kala, *Lübeck Law and Tallinn*, översättning av Lübecki Öigus Tallinnas 1248–1998 (Tallinn 1998), s. 12–15.

veta att det fanns ”folk i Reval” (*dar lude sint in juwer stat*) som hade tagit skeppet av Wren och att det nu var i Reval. Med folk i Reval syftade Bonde troligen på en eller flera individer i staden, som även lydde under dess jurisdiktion. Annars skulle det vara otypiskt att de hade beklagat sig inför just rådet i Reval. Bonde skrev till rådet för att han ville att Wren, som skeppet enligt honom rätteligen tillhörde, skulle få tillbaka sin egendom.³⁴

Skeppet i fråga bytte alltså ägare ett flertal gånger och Bonde benämnde dess tidigare innehavare som fiender. Möjligen syftade han retoriskt på de så kallade vitalianerna, det vill säga den tidigare kungen Albrecht av Mecklenburgs anhängare. Det kan förstås inte direkt antas vara sant att skeppets innehavare verkligen var fiender; likväl kan Bonde själv med våld ha bärgat skeppet av exempelvis handelsresande från Reval. Det lönade sig förstås i bästa retoriska anda att i så fall låta bli att nämna något sådant.

I vilket fall som helst är det tydligt att de inblandade tidigare ägarna till skeppet hade fått vetskap om skeppet och troligen ansett sig ha rätten att ta det av Wren enligt lagen om ett år och en dag. Bonde ansåg däremot att ett år och en dag redan hade gått. Här kan vi observera vilka specifika problemsituationer regelns otydlighet gav upphov till. Det var säkerligen svårt, om inte omöjligt, att bevisa vilket det exakta datumet för upptagandet av skeppet varit.

I fallet med Wren är det förstås inte borgherren själv som förlorar sitt skepp, utan Sven Wren. Bonde var dock noggrann med att i brevet nämna att skeppet var en gåva av honom till Wren.³⁵ Han var alltså antingen en av Bondes klienter, vänner eller släktingar. Tyvärr har vi inga andra källor som förtäljer om Wrens förhållande till Bonde.

Vi kan anta att ett skepp var en värdefull, eller åtminstone användbar gåva. Särskilt inom sociologisk forskning om gåvor skulle man dock motsätta sig att det alls var fråga om en gåva om den var användbar. Inom sociologin har nämligen gåvan emellanåt definierats som något ”onödigt” i betydelsen att den inte fyller någon praktisk funktion. Som kritik mot denna tolkning har William Ian Miller hävdats att även om gåvan kanske inte skulle vara direkt praktisk, kan den likväl inte sägas vara onödig. Enligt Miller fyller gåvan nämligen en social

34. DF 1043 (ca 1395).

35. DF 1043: ”Do ghaf yk et Swen Wren.”

funktion. Han har studerat isländska medeltida sagor och konstaterat att de gåvor som där ges försätter mottagaren i skuld till givaren, vilket binder givare och mottagare socialt.³⁶ Detta stämmer överens med Marcel Mauss klassiska teori om att gåvan fungerar som en fästpunkt i en gemenskap. Gåvan försätter den som mottagit den i en skuldrelation till givaren.³⁷ Gadi Algazi har nyanserat denna mer generaliserade ståndpunkt genom att poängtera gåvans mångtydighet. Det är problematiskt att se en gåva som en bärare av förutbestämd betydelse, som om gåvor skulle ha haft universella och stabila funktioner i hela det medeltida samhället. Snarare borde gåvor behandlas som individuella företeelser, vilka användes för olika ändamål i olika situationer.³⁸

I ljuset av den sociologiska forskningen skulle vi kunna ställa oss frågande till huruvida ett skepp ska räknas som en gåva eller inte, då skeppet ju tydligt fyller en praktisk funktion. Jag följer dock här i Algazis mångfasetterade fotspår. Min tolkning är att skeppet ska ses som en gåva; mer specifikt som en gåva från en patron till en klient. Förvisso är det fullt möjligt att Wren även var Bondes släkting eller vän, men det huvudsakliga bandet mellan dem torde vara en patron–klientrelation. Min tolkning baserar sig såväl på gåvans natur, det vill säga ett skepp, som på Bondes poängterande av att skeppet ursprungligen var hans.

Ifall nätverksrelationen mellan Bonde och Wren hade varit mer horisontell skulle det ha funnits få orsaker för Bonde att poängtera att skeppet i fråga tidigare ägts av honom, eller att det var han som med sina fränder och drängar hade kapat det. Genom att följa Millers idé om gåvan som skuldsättande, blir slutsatsen att det var naturligt att lyfta fram egendomsfrågan eftersom den visade hur Wren stod i ett tjänsteförhållande till Bonde. Genom att skeppet togs från Wren försvagades såväl det praktiska som det politiska bandet mellan Bonde och Wren. Den livliga korrespondensen och användningen av budbärare i kontakterna till Reval tyder på att det fanns ett stort behov

36. Jag förlitar mig i denna översikt på Florin Curta, 'Merovingian and Carolingian gift giving', *Speculum* (81:3), s. 671–699.

37. Marcel Mauss, *The Gift. Forms and Functions of Exchange in Archaic Societies*, Ian Cunison (trans.) (Glencoe 1954), hänvisad i Martha Chaiklin, *Mediated by Gifts. Politics and Society in Japan, 1350–1850* (Leiden 2016), s. 3.

38. Gadi Algazi, 'Introduction', Gadi Algazi, Bernhard Jussen & Valentin Groebner (eds.), *Negotiating the Gift. Pre-modern Figurations of Exchange* (Göttingen 2003), s. 20; se även Janet L. Nelson, 'Introduction', Wendy Davies & Paul Fouracre (eds.), *The Languages of Gift in the Early Middle Ages* (Cambridge 2010), s. 1–4.

av klienter som kunde färdas till staden. Som en gåva från en patron till en klient är således ett skepp praktiskt såtillvida att det förbättrar patronens möjligheter att nyttja klientens tjänster i ärenden som kräver närvaro i Reval eller annorstädes. Politiskt skapar gåvan en skuldförbindelse mellan Wren och Bonde, där den förstnämnde måste återbörda skulden genom tjänst. Förlusten av Wrens skepp var en förlust även för Bonde, vars status som patron till Wren måste säkras. Hans gåvor betydde inte mycket ifall de enkelt kunde fräntas dem som blivit belönade.

Detta brev är den första indikationen på den kortsiktiga kontra långsiktiga spänning jag försöker påvisa. Bonde stödde Wren i fråga om skeppet. Han vägrade för- och nackdelarna mellan att stödja Wren och att ge efter för de revalska invånarnas krav.

Fördelen med att stödja Wren var förstas att Bondes eget nätverk av allierade fick utökade resurser och att han därtill kunde förbättra sin egen position i nätverket om han visade sig vara stark nog att föra skeppet tillbaka till Wren. Därtill behöver vi komma ihåg att Bonde endast nämnde att själva skeppet gavs åt Wren. Vi kan alltså spekulera kring vad som hände med skeppets innehåll; kanske det tillföll Bonde. Nackdelen med att ta innehålllet låg i att Bonde riskerade sitt förhållande med rådet och borgmästarna i Reval.

Min tolkning är att Bonde valde att dra nytta av ett kortsiktigt ekonomiskt tillskott (skeppet), som han sedan bytte mot politiskt inflytande (gåvan åt Wren) inom sitt nätverk. Detta skedde på bekostnad av Bondes relation till rådet i Reval och hade potential att på sikt försämra hans handlingsmöjligheter på Raseborg. Detta berodde bland annat på att invånarna på borgen och i länet var starkt beroende av förnödenheter, speciellt salt, införskaffade i Reval.

Därtill var handeln på Reval det som på sätt och vis skapade ett mervärde i förvaltningen av Raseborg. Den omspannande transitohandeln som gick genom Reval³⁹ innebar inte bara handelsmöjligheter för borgherrarna på Raseborg, utan var också en grundläggande orsak till att gods över huvud taget kunde bärgas. Det var trots allt som en biprodukt av denna transitohandel som skepp förliste inom räckvidd för Raseborgs borgherrar.

39. Carsten Jahnke, 'The Baltic trade', Donald J. Harreld (ed.), *A Companion to the Hanseatic League*, Brill's Companions to European History 8 (Leiden 2015), s. 195–199, 201–202.

Prioriteringen av nätverket och de kortsiktiga ekonomiska fördelarna kan också ses som ett symptom på den på Östersjön vanliga piratismen. Eftersom borgar var dyra att upprätthålla var frestelsen säkerligen stor för borgherrarna att dra nytta av den handelssjöfart som pågick i närheten. Detta accentuerade innehavarnas paradoxala dubbelroll och överlappande nätverk. Å ena sidan representerade de, som förvaltare av regentens borg, riket och därigenom den legitima, lagstiftande makten i sin korrespondens med Reval. Å andra sidan representerade de sig själva som misstänkta i de fall där de anklagades för att utan rätt ha tagit (eller bärgat) gods som inte var deras.

Fallet Pogwisch

Den bäst bevarade korrespondensen mellan Raseborg och Reval gör borgherrens dubbelroll som domare och misstänkt särdeles tydlig. Korrespondensen i fråga är en brevväxling mellan Raseborgs innehavare Otto Pogwisch (cirka 1426–1435) och rådet i Reval.⁴⁰ Mellan Otto Pogwisch och en viss Otto Brakel hade det uppstått en konflikt om ett järnparti. Det finns sex brev bevarade om konflikten, varav fyra är utfärdade av Pogwisch och två av rådet.⁴¹ I korrespondensen hävdar Pogwisch att han låtit bärga järn från havet och därefter låtit det ligga över vintern och sommaren utan att någon kommit för att hämta det. Därefter har han skickat tre läster av det bärgade järnet till Reval med sin tjänare Cord Doringe.⁴² I staden har Otto Brakels knekt utan att ha rätt till det tagit sexton fat av de tre lästerna. Pogwisch klagar på att den lejd som rådet gett honom tydligen inte är i kraft. Med lejd syftar Pogwisch här på den praxis där rådet, med hänvisning till sin auktoritet, hade lovat honom säkerhet i staden.

Källmaterialet berättar inte varför Otto Brakel ansåg sig ha rätt att skicka sin knekt för att ta en del av järnet av Cord Doringe, men korrespondensen efter Pogwischs anklagelse om att lejd saknas ger en del ledtrådar. Rådet försäkrade i ett brev att Otto Pogwisch nog hade lejd i staden och påstod samtidigt att man upprätthållit sin tidigare givna lejd.

40. Se Pettersson, *Mellan två centrum*, s. 37 för en längre diskussion om Pogwischs tid på Raseborg.

41. DF 1955, 1957, 1959, 1965, 1971, 1975. Utöver dessa sex finns det även två kopior av lejde-brev som bifogats till ett av breven.

42. Det är oklart i korrespondensen huruvida de tre lästerna utgör hela den mängd järn som Pogwisch hade bärgat, eller endast en del av den.

Därefter bad de att han skulle komma över för rättegång om äganderätten till järnet, men Pogwisch vägrade. I det sista bevarade brevet gällande detta ärende skrev Pogwisch att eftersom järnet med rätta var hans, och det hade kostat honom en hel del att bärga det, kunde den som ville göra anspråk på äganderätten till järnet komma till Nyland för att lägga fram sina krav.

Detta var en naturlig ståndpunkt för Pogwisch och berättar också något om Otto Brakels identitet. Det är inte givet att Pogwisch verkligen var osäker på den av rådet utlovade lejden. Anklagelsen var troligen ett svepskäl för Pogwischs verkliga orsak att inte vilja åka till Reval, nämligen hans ovilja att delta i en rättegång där. Det fanns två huvudsakliga orsaker till denna aversion. För det första var det betydligt troligare att han skulle förlora rättegången i Reval än i Nyland. För det andra skulle Pogwischs medgivande innebära att han underkastade sig en annan jurisdiktion än Magnus Erikssons landslag och således skulle det vara en prestigeförlust för honom.

Pogwisch nämnde specifikt i sitt sista brev att han inte ”förstår sig på den lybska rätten”.⁴³ Detta ska inte tolkas som att han inte förstod hur den lybska rätten fungerade, utan snarare som att han inte ansåg sig behöva följa den. Med hänvisning till den tidigare forskningen om hur medeltida juridisk rätt ofta baserades på möjligheten att implementera sin egen version av lagen kan vi bättre förstå Pogwischs handlande. Att underkasta sig en annan jurisdiktion skulle påvisa den kungliga jurisdiktionens, och därigenom Pogwischs egen svaghet. Det skulle verka som om kungens representant inte hade tillräckligt mycket inflytande för att genomdriva sin version av lagen. Således var det viktigt att rättegången skedde i Nyland, inte bara av ekonomiska orsaker utan även av politiska.

Detta betyder förstås inte att de ekonomiska orsakerna till Pogwischs ovilja att resa var irrelevanta. Troligt var att Pogwisch även hävdade att äganderätten inte kunde fastlås i Reval eftersom han då trodde sig förlora rättegången och järnet. Pogwisch var säkerligen fullt medveten om att han skulle ha en fördel om äganderätten till järnet avgjordes inför en nyländsk häradshövding. Frälsepersoner som innehade slottslän kunde nämligen i det svenska riket utöva inflytande på häradshövdingen och vid tillsättandet av nämndemän.⁴⁴ Således skulle järnet

43. DF 1975: ”vorsta ik my nicht up dat Lubesche recht”.

44. Se Småberg, *Det stängda frälset*, s. 235–236.

med största sannolikhet tillfalla honom i en sådan rättegång, eftersom domaren med stor sannolikhet var en del av Pogwischs eget nätverk.

I norra Europa var det vanligtvis rådet och borgmästarna som i städerna dömde i frågor gällande maritim lag.⁴⁵ Rådet och borgmästarna i Reval, liksom i andra hansestäder, var själva borgare i staden, och hörde i regel till dess rikaste invånare, det vill säga handelsmännen. Det är här vi får en indikation om Otto Brakels identitet. Att han hade en knekt, alltså en klient, och att rådet dessutom var berett att ordna en rättegång för att behandla fallet, tyder på att han hade någon grad av inflytande i staden. Detta var troligen en bidragande orsak till att Pogwisch inte ville bli dömd i Reval. Domarna kunde ha personliga ekonomiska intressen i järnet i fråga genom Brakel och således döma ofördelaktigt för Pogwisch.

Pogwischs ovilja att delta i rättegång i Reval kan enligt en tredje, mer spekulativ tolkning, också vara förknippad med hans status som medlem av frälset. Det finns inte några konkreta regler bevarade för Kalmarunionens del eller för de nordiska rikena överlag. I vissa regioner i Europa fanns det dock tydliga handlingsmönster för frälset gällande vad som var passande och opassande sätt att skaffa sig inkomster. Att ackumulera välstånd genom skatter och andra uppbördar i egenkap av godsägare eller administratör var passande, medan det inte var förenligt med frälsestatus att vara handelsman. För frälset kunde det däremot vara lämpligt att investera i ett handelsföretag om någon annan skötte själva frakten och handeln.⁴⁶

Om Pogwisch verkligen tänkte sälja järnet i Reval är det möjligt att han av denna orsak inte kunde ställa upp på rättegång, då han därigenom skulle ha erkänt att han sysslade med ekonomisk aktivitet som var opassande för hans sociala status. Om järnets öde i stället avgjordes i Nyland, skulle det däremot inte i samma grad ha handlat om förlorat handelsgods, utan om en kunglig borgherres rätt till det gods som på sätt eller annat hamnat på hans mark.

45. Edda Frankot, "Of Laws of Ships and Shipmen". *Medieval Maritime Law and its Practice in Urban Northern Europe*, Scottish Historical Review Monographs Series 20 (Edinburgh 2012), s. 145.

46. Philippe Contamine, 'The European nobility', Christopher Allmand (ed.), *The New Cambridge Medieval History, VII c. 1415–c. 1500* (Cambridge 1998), särskilt s. 100–102. Contamine hänvisar till stora delar av det som i dag är Frankrike.

I Pogwischs korrespondens finns alltså en liknande tematik som i Bondes brev gällande det förlorade skeppet. Havet ger och därefter förs det givna till Reval. Därtill märks betoningen av lagen om ”ett år och en dag” i båda fallen. Både Bonde och Pogwisch tänjde på lagarna efter eget behag. Efter ett år och en dag var skeppet och järnet egentligen inte längre deras, utan drottning Margaretas i Bondes fall och kung Eriks i Pogwischs. Det var trots allt regenten som ägde Nyland och förvaltade området genom fogdar. Pogwisch var nog med att notera att järnet var hans, men å hans konungs vägnar, medan Bonde var mer rakt på sak och konstaterade att skeppet helt enkelt var hans.⁴⁷ Här märker vi hur borgherrarna vävde ihop olika lagar och rättsliga sedvanor och tog det bästa från båda världar. Från Magnus Erikssons landslag tog de den retoriska välviljan och synbara laglydigheten de visat då de, som lagen stadgade, gett tid åt en möjlig ägare att uppenbara sig. Utifrån de äldre uppfattningarna om strandrätt drog de den mer praktiska slutsatsen att det var de, och i mindre grad deras regenter, som hade äganderätt till skepp och gods.

Järn var självfallet en dyrbar vara och mängden i fråga var stor. Utgående från Fritz och Odelmans lista över måttenheterna i Raven van Barnekows räkenskaper från 1365–1367 framgår det att sexton fat motsvarar 2 688 kilo.⁴⁸ Viktenheter kunde dock variera kraftigt beroende på tid och plats, så siffran är osäker och ska tas med en rejäl nypa salt. Att det var fråga om en ansenlig mängd järn märks ändå i hur tät korrespondensen är och att järnet över huvud taget är omnämnt i källmaterialet.⁴⁹ Det första bevarade brevet är skickat 16 juni 1430 och det sista den 10 oktober 1430. Under loppet av ungefär fyra månader hade alltså minst sex brev skickats, eventuellt även fler. Pogwisch var självfallet mån om att få sitt järn tillbaka. Vi kan inte veta exakt varför Pogwisch skickade järnet till Reval med sin tjänare. En mycket trolig möjlighet är att han skulle sälja järnet i staden. En annan är att

47. DF 1955: ”Ik hebbe dat iseren weder gestolen edder gerovet edder et roven laten; ik mene, dat sii my mit rechte angekomen van mynes gnedigen heren des koninghes weghe.” Pogwisch tillägger att han inte heller har stulit eller rövat järnet; Bonde konstaterar i DF 1043: ”Do was dat schep met rechte myn.”

48. *Raven van Barnekows räkenskaper för Nyköpings fögderi 1365–1367*, Kungl. Samfundets handlingar 17, utg. Birgitta Fritz & Eva Odelman (Stockholm 1994), s. 256.

49. Huhtamies, ’Kapeat meret’, s. 56. Förlisningar beskrevs i större detalj endast då det förlista skeppet innehöll värdefulla varor som till exempel järn.

han skulle deponera det hos någon i staden för Pogwisch. Vi vet utifrån annan korrespondens att Pogwisch i ett senare sammanhang ville skicka både egendom och familj till Reval.⁵⁰

Järn, i formen av så kallat osmundjärn, var en av de stora exportprodukterna från speciellt Sverige till det övriga Europa och denna järnhandel intensifierades från och med medeltiden. Den ökade efterfrågan på järn innebar att myr- och sjömalms inte längre räckte till för att möta behovet, och bland annat därför växte gruvdriften fram i Bergslagen i Sverige senast från och med början av 1400-talet. Reval var känt för sin kanontillverkning så det är sannolikt att det i staden fanns efterfrågan på järn för produktionsbehov.⁵¹ Oberoende av om Otto Pogwisch tänkte sälja eller deponera järnet i Reval för framtida ekonomisk vinning, visar hans starka intresse för den förlorade järnlasten att han var medveten om järnets värde och visste att det gav säker vinst.

Korrespondensen visar åter på spänningen mellan kort- och långsiktighet i borgherrens pragmatiska förhållningssätt till Reval. För att Pogwisch skulle kunna realisera värdet i järnet som bärgats måste han sälja det, och därför måste han sända det till Reval där det fanns köpare som kunde betala. För att Reval skulle förbli attraktivt som handelsplats, och därigenom ett ställe där Pogwisch och andra raseborgska borgherrar kunde göra affärer, måste staden kunna upprätthålla sin roll som handelscentrum. För att detta i sin tur skulle ske måste handeln, inklusive sjöfarten på Finska viken tryggas. Det var således i de raseborgska borgherrarnas intresse att Reval behöll sin roll som handelscentrum.

Samtidigt – och häri finns en intressant paradox – var det i borgherrarnas intresse att handeln på Finska viken inte var alltför fungerande. Borgherrarna drog nämligen främst parasitisk ekonomisk nytta av att transitohandeln över Finska viken gick via Reval och inte Raseborg. Den livliga transitohandeln och en mer intensiv kaparverksamhet hade bieffekter i form av förlista och strandade skepp. Dessa oregelbundna, men till synes ofrånkomliga tillfälligheter breddade verksamhets-

50. DF 2102.

51. Hockman, *Kolmen polven perilliset*, s. 174–190. Hockman visar bland annat på hur Ingeborg Axelsdotter Tott och hennes man Sten Sture strävade till att köpa upp och kontrollera områden med järnproduktion och järnhandel; Juhan Kreem, *The Town and its Lord. Reval and the Teutonic Order, (in the Fifteenth Century)*, Tallinna linnaarhiivi toimetised 6 (Tallinn 2002), s. 78–79.

möjligheterna för de raseborgska borgherrarna tack vare det tillskott de gav till borgherrens ekonomiska resurser. Men åter: dessa ekonomiska resurser kunde inte enkelt realiserats om inte Reval var ett fungerande handelscentrum och överfarten dit och vistelsen där var tryggade.

Ett tänkbart motargument mot denna tolkning är att idén med Raseborgs uppförande var att borgen skulle bli en motpol till Reval och ta över stadens roll i transitohandeln. Således hade det varit i de raseborgska borgherrarnas intresse att Reval inte skulle vara handelscentret i Finska viken, utan i stället Raseborg. Enligt ett sådant argument agerade borgherrarna långsiktigt i sin korrespondens med Reval. De yrkade alltid på sin rätt till bärgat gods, eftersom det för det första var ett tillskott till deras resurser, för det andra ett långsiktigt bakslag för konkurrenten Reval, och för det tredje ett sätt att stärka deras eget nätverk. I teorin är detta argument träffande, men i praktiken finns det starkare belägg för den lång- och kortsiktiga spänningen som här framförts.

Att Raseborg kanske planerades som en ekonomisk och politisk motpol till Reval är inte beskrivande för den verksamhet som förverkligades på borgen. Vi kan inte utgå från att planen höll. Under den studerade perioden märkte säkerligen alla inblandade att förhållandet till rådet i Reval var starkt asymmetriskt och att Reval var ekonomiskt sett betydligt mer inflytelserikt. Det vore på sätt och vis att underskatta de medeltida aktörernas kapacitet att anta att de inte skulle ha modifierat denna möjliga ursprungliga plan för att bättre passa den verklighet de agerade i. Om Raseborg inte kunde konkurrera med Reval som attraktivt handelscentrum på transitohandelns rutt mellan öst och väst så kunde man åtminstone dra annan nytta av staden.

I fallet med Pogwisch och järnet ser vi åter hur borgherren yrkade på sin rätt till det bärgade godset, på bekostnad av sitt förhållande till Reval. Järnet var en så dyrbar vara att de ekonomiska fördelar Pogwisch kunde få ut av att sälja det märkbart skulle öka hans handlingsmöjligheter och därigenom hans nätverks politiska svängrum. Genom att göra anspråk på järnet i egenskap av Raseborgs innehavare gjorde han det dock svårare för sig själv att administrera borgen i längden. Länets invånare var som sagt beroende av förnödenheter såsom salt från Reval. Om Raseborgs borgherrar blev ökända för att skapa problem för köpmän från Reval, underlättade detta knappast införskaffningen av sådana förnödenheter.

Specifikt gällande järnet vet vi tyvärr inte vad utfallet blev, eftersom korrespondensen tar slut innan en lösning hittades. Ett år senare, år 1431, tackar Pogwisch däremot rådet för de gåvor han mottagit av dess representanter på ett möte i Sandhamn.⁵² Detta kunde vid första anblick antas vara ett tecken på att relationerna mellan Pogwisch och rådet inte försämrats särdeles mycket av järntvisten, men vi bör här åter komma ihåg gåvans mångfasetterade natur. Trots det kan det ha varit fråga om att skapa en skuldförbindelse från rådets sida genom vilken man försökte binda borgherren till sig.

Maktförhållandet mellan Reval och Raseborg var trots allt asymmetriskt, en tolkning som vinner stöd i källmaterialet. Det finns bland annat ett stort antal tovorsichte-brev bevarade som påvisar detta.⁵³ Brevformen anammades av borgherrarna på Raseborg som ett resultat av deras kontakter med hanseater. Brevtypen var alltså inte skapad i Raseborg utan borgherrarna anammade en administrativ praktik som brukades i det mer inflytelserika Reval. Tovorsichte var vanligt förekommande i korrespondensen hansestäder emellan. Det är kanske för drastiskt att påstå att detta skulle ha varit en idéöverföring enligt modellen centrum–periferi, men faktum kvarstår att även om Raseborgs borgherrar kan ha tillämpat idén om tovorsichte för att bättre passa sin unika situation gick idéflödet tydligt i riktning från Reval till Raseborg. Tovorsichte-brev från Raseborg till Reval pekar på att borgherrarna på Raseborg från och med 1390-talet blev en del av en redan stark administrativ kultur som band såväl borgens innehavare som bondebefolkningen vid den nyländska kusten till Reval.

Som Gunvor Kerkkonen har visat förekom bondesegregation mellan Nyland och Reval på 1500-talet. Det har också uppskattats att 11–12 procent av befolkningen i Reval vid den tiden hade sin härstamning i Nyland eller åtminstone ”svensk” bakgrund.⁵⁴ Det går inte att leda i bevis att läget var detsamma under 1300- och 1400-talet, men mot bakgrund av den kunskap vi har om 1500-talet är det inte helt långsökt att anta att det redan under de föregående århundradena hade skett en

52. DF 2011.

53. Se Salminen, 'Uusmaalaisten Tallinnanperinnöt', s. 204–205, 218–221 för en utredning om tovorsichte från Nyland till Reval under perioden 1350–1519. Under perioden är 22 utav 30 bevarade tovorsichte utfärdade av borgherren på Raseborg.

54. Hänvisad i Tapio Salminen, *Medeltiden i Vanda och Helsinga socken*, (översättning från finska Eva Ahl), s. 353.

integration i regionen. Mängden tovorsichte som sändes från Raseborg till Reval under perioden 1390–1434 kan ses som ett stöd för tolkningen att den nyländska kustbefolkningen redan vid denna tid var van vid att se Reval som områdets centralort och att den agerade därefter.

Incitamenten bakom borgherrarnas handlingar

Jag vänder mig nu till frågan om varför Raseborgs borgherrar i fallen ovan strävade efter att förbättra sin ekonomiska och politiska resursbas, även på bekostnad av ett bättre förhållande till Reval på lång sikt. Vilka incitament gjorde dem benägna att föredra en förstärkning av sitt nätverk även när detta kunde leda till konflikter med det mer inflytelserika rådet i Reval? Svaret på denna fråga finns i en rent ekonomisk analys av borgherrarnas förutsättningar, men också i en granskning av – om vi ursäktar anakronismen – den karriärstege borgherrarna hade upplevt och kunde förvänta sig.

Även om län och borgar självfallet var eftertraktade i den medeltida Östersjöregionen var själva borgen, såsom tidigare konstaterats, dyr att upprätthålla. Ett uppdrag som hövitsman eller fogde på en borg gav frälsepersoner möjlighet till ekonomisk utkomst, politiskt inflytande och militär makt. Innehavet kom dock med många dyra bieffekter. Utöver underhållet av själva borgkonstruktionen har Harry Christensen lyft fram kungens rätt till gästning i vissa län, något som kunde stå borgherren dyrt.⁵⁵ Därtill fanns det inte något tydligt mönster för hur borginnehavaren fick sin ekonomiska utkomst, det kunde vara som en del av skatteuppbörden, som en fast årlig summa eller en blandform av dessa.⁵⁶

På ett mer generellt plan ledde kostnaderna som var förknippade med borgar så småningom till en situation där en särskild grupp inom frälset allt tydligare stod ut: en elit som hade råd att bekosta uppehållet av en eller flera borgar. Kriser såsom pesten i mitten av 1300-talet skapade ett läge där vissa rikare ätter kunde samla på sig län och borgar

55. Harry Christensen, *Len og magt i Danmark 1439–1481. De danske slotslens besiddelsesforhold analyseret til belysning af magtrelationerne mellem kongemagt og adel. Med særlig fokus på opgøret i slutningen af 1460'erne*, Skrifter udgivet af Jysk Selskab for Historie 42 (Aarhus 1983), s. 25.

56. Fritz, *Hus, land och län I*, s. 51–52. Fritz behandlar också mer djupgående vilken sorts utkomst en borgherre kunde förvänta sig beroende på länstyp, men konstaterar att man inte kan dra några direkta slutsatser om olika kategorier av länstyper.

eftersom det krävdes en stabil ekonomisk grund för att regelbundet kunna ställa upp med rustade soldater för att få behålla sin frälsestatus. På detta sätt föddes en aristokrati som kunde använda sina borgar och län för att utöva politiskt inflytande i riket. Markägande blev alltså en grund både för ekonomisk och för politisk framgång.⁵⁷ Denna grund saknades hos fattigare frälsemän, som således underordnades detta högre skikt och i princip blev beroende av dem för ämbetsmannaposter och andra favörer.⁵⁸

På en mikronivå kan denna bild nyanseras, då olika län av till exempel rent geografiska orsaker innebar partikulära handlingsmöjligheter för innehavarna. I Raseborgs fall var möjligheten till bärgat gods något som åtskilde verksamhetskulturen där från en inlandsborg. Man kan alltså hävda att borgherren på Raseborg hade fluktuerande handlingsmöjligheter som var beroende av tillfälliga ekonomiska fördelar. Om, som i fallet med järnet, borgherren lyckades påvisa sin rätt till en resurs och kunde realisera denna i pengar, förbättrades hans handlingsmöjligheter förvisso tillfälligt men märkbart.

Det är väsentligt för förståelsen av verksamhetskulturen på borgen att ta dessa sporadiska ekonomiska tillskott i beaktande. Annars finns risken att vår bild av hur en borgherre framgångsrikt förvaltade sin borg förblir på nivån av en indelning i sociopolitiska strata. Det var inte endast medlemskapet i aristokratien som var väsentligt i upprätthållandet av en borg. Även om en sådan indelning ger ett strukturellt ramverk för verksamhetskulturen, kan den inte direkt överföras till praktisk verklighet. Det vore missvisande att anta att borgherrarna på Raseborg genom sin verksamhet endast skulle ha gett uttryck för en förutbestämd och dominerande samhällsstruktur. En mer nyanserad syn vore att uppfatta dem som aktörer som inom ett strukturellt ramverk agerade enligt de möjligheter som gavs dem. Dessa möjligheter kunde vara avgörande på det lokala planet.

Flertalet brev vittnar om hur Raseborgs borgherrar utnyttjade Reval för att uppfylla de krav som verksamheten på en borg ställde. Otto Pogwisch ville i ett brev år 1427 köpa ut några laster salt från Reval för

57. Tapio Salminen, *Suomen linnojen ja voutikuntien hallinto vuosina 1412–1448. Tutkimus Suomen linnojen suhteesta keskushallintoon vanhemmalla unioniajalla*, opublicerad avhandling pro gradu i Finlands historia, Tammerfors universitet 1993, s. 4–5; Hockman, *Kolmen polven perilliset*, s. 225; MEL Konungs B § 11–13.

58. För en översikt av patron–klientförhållanden, se Småberg, *Det stängda frälset*, s. 44–50.

slottets behov, och år 1434 var han – åter för slottets behov – på jakt efter två skeppspund kabelgarn, ett halvfabrikat som bland annat användes i tillverkningen av skeppsrigger. Samma år ville Pogwisch låna eldvapen från Reval och bad rådet skicka över några ”kamerbussen” samt någon som kunde skjuta med dem.⁵⁹ Reval hade alltså även en roll i upprätthållandet av borgens funktionsduglighet. Det fanns således ett tydligt kortsiktigt incitament för Raseborgs borgherrar att i mån av möjlighet utöka sin ekonomiska resursbas särskilt med bärgat gods. Det som inte kunde fås till borgens bruk på denna väg, måste skaffas genom handel.

Vi måste dock även kunna förklara varför detta kortsiktiga incitament var starkare än bevarandet av mer långsiktigt goda relationer till Reval. För att reda ut denna dynamik vänder jag mig till borgherrarnas nätverk. I det politiska livet var ett nätverks maktposition ofta baserad på dess representanters innehav av borgar och län. Den allt starkare kungamakten i Kalmarunionen under den studerade tidsperioden innebar dock att kronan hade möjlighet att äga borgar och län och endast förvalta dem genom olika nätverks representanter. Detta innebar i praktiken att dessa inte kunde basera sin verksamhet på ett ”evigt” innehav av en borg, utan snarare tvingades vara flexibla. I fallet Raseborg är denna situation särdeles påtaglig.

Thord Bonde, som är den förste borgherren som syns i källmaterialet från Raseborg, var förvisso borgherre på Raseborg under en relativt lång period (cirka 1386–1399), men hann efter det inneha både Åbo slott (cirka 1400–1401) och Viborg slott (cirka 1403–1417). Efter Bonde var det möjligen Jens Due som innehade Raseborg en kort tid (cirka 1399–1403?) men detta är högst osäkert. Thomas van Vitzen innehade med säkerhet borgen någon gång under tidsperioden 1403–1409. Inom loppet av endast cirka tjugo år kontrollerades borgen med andra ord av åtminstone två och möjligen av tre personer. Borginnehavet var inte dynastiskt. Från och med van Vitzens tid på Raseborg kan vi skönja ett nätverk som kontrollerade Raseborg (och Kastelholm) i närmare trettio år. Thomas van Vitzen gifte sig med Henning Königsmarcks dotter Ida, och Königsmarck (död 1416 eller 1417) var själv Raseborgs innehavare efter van Vitzen (begravd den 5 januari 1416, lämnade Raseborg cirka 1409). Efter Thomas död gifte också Ida om sig med Bengt Pogwisch,

59. DF 1839, 2098, 2102.

som styrde på Kastelholm senast från och med 1419. Bengt Pogwisch var med stor sannolikhet släkt med Otto Pogwisch, som innehade Raseborg från och med cirka 1426. Även denna tid av ett maktnätverk som baserades kring Raseborg och Kastelholm var dock förhållandevis kort och varade bevisligen endast till 1430-talet. Därtill finns det luckor i källmaterialet. Exempelvis vet vi inte om Janeke Hampamos, som innehade Raseborg troligen mellan von Königsmarck och Pogwisch, var en del av nätverket van Vitzen–Königsmarck–Pogwisch.⁶⁰

Mot bakgrund av detta är det lättare att förklara varför borgherrarna hade incitament att utnyttja de ekonomiska och politiska fördelar som strandat gods och vrak medförde, även om bärgning i längden kunde leda till en försämrad position för län som de kontrollerade. De förväntade sig inte nödvändigtvis att länet skulle vara i deras kontroll under en längre tid och således var det fullt logiskt att försöka ”roffa åt sig” så mycket man kunde medan man hade chansen att trygga sin framtid. De facto fanns till och med möjligheten att borgen skulle komma att försättas under konkurrerande aktörers kontroll. Det fanns därvid en logik i att så att säga överföra materiella fördelar från borginnehavet till politiska fördelar i och för sitt eget nätverk. Det var nätverket som var den bestående faktorn, inte dess geografiska högkvarter.

Denna prioritering av nätverket syns förutom i de ovannämnda Bondes och Pogwischs fall även i ett brev från Thomas van Vitzens tid på borgen. Han anklagades för att ha förhindrat skepparen till ett strandat skepp att rädda skeppet och dess last. I sitt brev till rådet i Reval meddelade van Vitzen att detta inte var sant. Skepparen hade enligt honom berättat att han inte själv lyckats bärga skeppet. Då hade van Vitzen bärgat godset från det strandade skeppet och självfallet innebar ju detta att det med rätta var hans. Han hade dock, i bästa grannsämja, skickat godset vidare till ”den som det var menat åt” (*den dat to gescreven was*), det vill säga troligen dess tilltänkte mottagare.⁶¹

Särskilt passagera där van Vitzen meddelade att godset med rätta var hans och att han skickat det till dess mottagare är intressanta. Här

60. Jag har noggrannare rätt ut källmaterialet till borgherrarnas nätverk i Pettersson, *Mellan två centrum*, s. 26–46.

61. DF 1332; Huhtamies, ’Kapeat meret’, s. 57–59 för ytterligare beskrivning och analys av van Vitzens fall.

ser vi hur van Vitzens retorik liknar Bondes angående skeppet som gavs åt Wren. Det bärgade godset var med rätta hans, men han gav det vidare. Även i fallet med van Vitzen finner vi alltså en situation där borgherren använde ett sporadiskt ekonomiskt tillskott för att förbättra sin position i ett nätverk.

Det är förstås möjligt att van Vitzen ljög i sitt brev och höll godset själv, men han nämnde också i brevet att en stor samling män, bland andra Claus Fleming och Waldemar Deken, var närvarande då skepparen kom och lade fram sin sak. Således skulle han ha hållit godset i samförstånd med de vittnen som fanns på plats. Av detta kan samma slutsats som ovan dras, nämligen att van Vitzen använde godset för att stärka sin ekonomiska position och därigenom sitt inflytande i sitt personliga nätverk.

Eviga vänner

Denna uppsats är ett bidrag till studiet kring verksamhetskultur och borgherrars prioriteringar under den tidiga Kalmarunionen. Förhoppningsvis ger den svar på vissa frågor, medan andra förblir obesvarade. Mer forskning skulle bland annat behövas kring hur medvetna eller omedvetna borgherrarnas prioriteringar var och ifall några mer allmänna, riksomspännande linjer i dessa går att urskilja. Här har jag genom att fokusera på Raseborg visat hur en närmast mikrohistorisk analys kan användas för att komma närmare ett svar på dessa forskningsproblem.

Jag har i denna studie argumenterat för att borgherrarna på Raseborg handlade utgående från högst personliga motiv då de korresponderade med rådet i Reval om speciellt bärgade vrakgods och skepp. De försökte inte endast göra det bästa av en ofördelaktig situation där deras högsta prioritet var själva Raseborgs län. I stället är min tes att aktörerna, det vill säga borgherrarna på Raseborg, anpassade sin verksamhetskultur enligt den upplevda verklighet de ställdes inför på borgen. De strävade efter att använda sin begränsade tid där för att dra ekonomisk och politisk nytta av borgens närhet till Reval. Denna nytta var inte fokuserad till Raseborgs län, annat än i fråga om grundläggande förnödenheter, utan det prioriterade målet för borgherrarna var att stärka sina personliga nätverk genom politiska favörer i form av gåvor och ekonomiska resurser. Orsaken till borgherrarnas fokus på nätverket var att det, utifrån vad vi vet om borgherrarnas karriä-

rer, uppfattades som mer långlivat än deras tjänstetid på just Raseborg. I första hand låg borgherrarnas säkerhet i nätverket.

Detta perspektiv preciserar den tidigare forskningens resultat om förhållandet mellan borgherrarna på Raseborg och rådet i Reval. Speciellt Rasks och Drakes argumentation om Raseborgs funktion gentemot Reval är fortfarande gångbar, men i denna studie ifrågasätts och nyanseras samtidigt motivationen bakom borgherrarnas agerande. Enligt min tolkning var borgherrarna på Raseborg aktörer vars drivkrafter och prioriteringar inte direkt eller ens nödvändigtvis var bundna till Raseborg. Borgherrarna på Raseborg åren 1390–1434 agerade inte alltid med Raseborgs läns, dess invånares eller kronans bästa som grundläggande motivation, utan de strävade snarare efter att förbättra sin egen ställning inom sitt personliga nätverk. De gjorde detta genom att skapa sociala skuldförbindelser genom gåvogivning och genom att ta ut sporadiska ekonomiska fördelar genom bärgat gods.

Slutsatsen som framförs är att borgherrarna på Raseborg strävade efter att ta ut de ekonomiska och politiska fördelarna av vrakgods och strandade skepp. De gjorde detta trots att det var till skada för administrationen av borgen i det långa loppet på grund av risken för försämrade relationer till rådet i Reval. Orsaken till dessa prioriteringar var i ekonomisk bemärkelse att borgherrarna hade ett konstant behov av ekonomiska tillskott för underhållet av borgen. Politiskt sett går handlingsmönstret att förklara med hänvisning till att borgherrarna hade förväntningar om korta tjänstetider på borgar och samtidigt om långlivade nätverk. Således framträder en bild av en verksamhetskultur baserad på omedelbara ekonomiska behov, förväntningar om borgherrskapets förgänglighet och nätverkets evighet.⁶²

62. Uppsatsen har under perioder skrivits med finansiering från Niilo Helanderin Säätiö och Svenska litteratursällskapet i Finland.

Bilaga 1 – Brevkorrespondens mellan Raseborg och Reval ca 1390–1434

Namn	Ställning	Utfärda- de brev	Signum	Mottagna brev	Signum	Totalt antal brev
Thord Bonde	Borgherre	5	DF 1032, 1033, 1034, 1043, 1063	2	DF 1044, 1047	7
Thord Bonde, Erengisl Nilsson & Sten Bosson	Riddare (Bonde borgherre på Raseborg).	1	DF 1038	0	–	1
Thomas van Vitzen	Borgherre	4	DF 1312, 1331, 1332, 1343	0	–	4
Cort Gartz	Ställföreträdare för Henning Königs- marck	3	DF 1774, 1790, 1793	0	–	3
Janeke Hampam- os	Möjl. ställföre- trädare eller borgherre	15	DF 1575, 1591, 1599, 1611, 1619, 1659– 1667, 6625	6	DF 1527, 1574, 1579, 1595, 1596, 1603	21
Otto Pogwisch	Borgherre	29	DF 1830, 1839, 1873, 1885, 1894, 1896, 1912, 1924, 1926, 1939, 1940, 1949, 1955, 1957, 1965, 1969, 1975, 1999, 2011, 2071, 2079, 2082, 2083, 2087, 2090, 2098, 2102, 2103, 6638	8	DF 1834, 1837, 1841, 1895, 1914, 1944, 1959, 1971	37
Otto Pogwisch & Klas Lydi- kesson	Borgherrar (på Raseborg och Åbo)	1	DF 1840	0	–	1
Karl Niclissou	Möjl. ställföre- trädare för Otto Pogwisch	1	DF 2059	0	–	1
Kristiern Nils- son (Vasa)	Borgherre (på Viborg)	1	DF 2048	0	–	1
Albert von Caspell	–	1	LECUB ⁶³ III, 1286	0	–	1
Lambert van Velen	–	1	LECUB IV, 1808	1	DF 1584	2
Peter van der Volme	–	3	LECUB IV, 1678–1680	0	–	3
Peter Fleming	Lagman ⁶⁴	2	DF 2092, 2107	0	–	2
Totalt	–	67	–	17	–	84

63. *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch* 1–12, sammanställd av Friedrich Georg von Bunge, utvidgad av Hermann Hildebrand, Philipp Schwartz & Leonid Arbusow (Reval, Riga & Moskau 1853–1914).
64. Salminen, *Suomen linnojen hallinto*, s. 93.